

Таісія ДОЎНАР

Прафесар кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права юрыдычнага факультэта БДУ, доктар юрыдычных навук, прафесар.

Сфера навуковых інтарэсаў: гісторыя дзяржавы і права Беларусі, гісторыя канстытуцыйнага, крымінальнага, грамадзянскага, працэсуальнага права Беларусі.

Аўтар 10 манографій, больш за 20 вучэбных і вучэбна-метадычных дапаможнікаў і каля 400 навуковых, вучэбных, вучэбна-метадычных прац.

ПРАЦЭС УТВАРЭННЯ Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі *і яго заканадаўчая рэгламентацыя*

Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. пачаўся новы, вельмі кароткі перыяд знаходжання беларускіх зямель у складзе РСФСР. Органы савецкай улады ажыццяўлялі агульнае кіраўніцтва на ўсёй тэрыторыі Расіі, у тым ліку ў Беларусі. Пры гэтым дапамогай расійскому ўраду на беларускай тэрыторыі быў Паўночна-Захадні абкам РКП(б) і Абласны выканаўчы камітэт Заходній вобласці і фронту (Аблвыкамах) — савецкі расійскі орган улады, які і павінен быў праводзіць у жыццё рашэнні і пастановы РСФСР.

Ключавыя слова: Кастрычніцкая рэвалюцыя 1917 г., РСФСР, Аблвыкамах, Белнацкам, абвяшчэнне БССР, Маніфест Часовага рабоча-сялянскага ўраду ад 1 студзеня 1919 г., Канстытуцыя БССР 1919 г., Літоўска-Беларуская ССР, другое абвяшчэнне БССР

Аляксандар Чарвякоў. 1920 г.

Зміцер Жылуновіч. 1910 г.

Перадумовы афармлення беларускай дзяржаўнасці

Пачынаючы з лістапада 1917 г. на падставе таго, што ў першых нарматыўных актах РСФСР было абвешчана права нацый на самавызначэнне нават да аддзялення і ўтварэння самастойных дзяржав, многія нацыянальна свядомыя беларусы, у тым ліку бальшавікі, узнімалі так зване беларускае пытанне. Аднак кіраўніцтва РСФСР не спяшалася, а хутчэй — не жадала вырашыць пытанне аб самавызначэнні Беларусі. Супраціўляліся гэтаму і кіраўнікі Аблвыкамаха [1, с. 7].

Хоць пазіцыі беларусаў (у першую чаргу бальшавікоў) адносна формы самавызначэння былі вельмі розныя, аднак многія з іх намагаліся іх рэалізаваць. 31 студзеня 1918 г. у расійскай сталіцы быў створаны Беларускі нацыянальны камісарыят (Белнацкам) як асобны аддзел Народнага камісарыята па спраўах нацыянальнасцяў РСФСР на чале з А.Р.Чарвяковым, які займаўся палітычнай і культурна-асветніцкай дзейнасцю сярод беларусаў

на тэрыторыі РСФСР. Ён выдаваў кнігі, часопіс "Чырвоны шлях", газету "Дзянніца" (рэдактарам якой стаў Зм.Ф.Жылуновіч), быў заснаваны Беларускі народны ўніверсітэт у Маскве, Беларускае навуковае таварыства і г. д. [2, с. 266]. Адносна вырашэння беларускага пытання кірауніцтва Белнацкама выступала за стварэнне Беларускай Савецкай Рэспублікі на прынцыпах аўтаноміі ў складзе РСФСР.

У верасні 1918 г. Белнацкам выступіў з прапановай перайменавання Заходняй вобласці (так часцей пачалі называць пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі беларускія землі ў складзе РСФСР) у Беларуска-Літоўскую. Гэтыя крокі Белнацкама, асабліва актыўная дзеянасць Рады БНР на міжнароднай арэне, шэраг іншых грамадска-палітычных тэндэнцый, у тым ліку змены ў міжнароднай сітуацыі — Лістападаўская рэвалюцыя ў Германіі, дэнаансацыя 13 лістапада 1918 г. Брэст-Літоўскага дагавору і інш., паставілі беларускае пытанне на павестку дня кірауніцтву РСФСР.

Аднак у першую чаргу гэтаму садзейнічала імкненне часткі нацыянальнай эліты да рэалізацыі ідэі беларускай дзяржаўнасці на савецкай аснове, бо беларусы, як адзначалася ў тэлеграме Аблывкамзаха УЦВК РСФСР, пастаніна "будировали вокруг вопроса о так называемой Беларуси" [3, с. 122]. Тым больш што ва ўмовах узнаўлення Украінскай Савецкай Рэспублікі, стварэння Літоўскай, Латвійскай і Эстонскай савецкіх рэспублік, урад РСФСР не мог не змяніць свае адносіны да беларускага пытання, інакш былі б паставлены пад сумненне "шчырасць і паслядоўнасць нацыянальнай палітыкі Савецкай Расіі" [2, с. 266].

З пазначаных прычын у снежні 1918 г. падзеі пачалі развівацца вельмі хутка. Пасля наступлення Чырвонай арміі і ўваходу войскаў у Мінск 10 снежня ўладу ўзялі надзвычайны орган — Мінскі губернскі рэвалюцыйны камітэт, які аб'явіў Раду БНР звергнутай. 20 снежня 1918 г. Мін-губэрнкам накіраваў старшыні УЦВК РСФСР Я.Свярдлову тэлеграму з прапановай стварыць Беларуска-Літоўскую камуну ў форме федэрациі з Савецкай Расіяй. 21—23 снежня ў Маскве адбылася канферэнцыя беларускіх камуністычных секцый РКП(б), на якой было заяўлена аб неабходнасці стварэння рабоча-сялянскага ўрада Беларусі. Канферэнцыя абрала свой кіруючы орган — Цэнтральнае бюро ў складзе Зм.Жылуновіча (старшыня), Ф.Балбекі, А.Чарвякова, І.Ненацкага, М.Драко-Дракона, Я.Дылы. Магчыма, гэта стала апошнім довадам на карысць беларускай савецкай дзяржаўнасці.

У выніку ЦК РКП(б) у канцы снежня 1918 г. прыняў рашэнне аб стварэнні Беларускай Савецкай Рэспублікі. 23 снежня УЦВК РСФСР узаконіў Заходнюю вобласць у складзе Мінскай, Віцебскай, Гродзенскай, Магілёўскай і Смаленскай губерняў. 25 снежня І.Сталін паведамляе кірауніку Паўночна-Заходняга абкама РКП(б) А.Мяснікову, што "ЦК партii решил по многим соображениям, о которых теперь говорить не приходится, согласиться с белорусскими товарищами на образование Белорусского Советского правительства. Вопрос этот решен... необходимо только произвести некоторые изменения в конституции Облискомзала" [4, с. 414].

Гэта значыць, паступіла прамое партыйнае ўказанне аб стварэнні БССР, чаму павінен быў падпарадкоўвацца, нягледзячы на актыўнае супраціўленне, кіраунік Паўночна-Заходняга абкама РКП(б) А.Мясніков і кіраунікі Аблывкамзаха.

Вечарам 25 снежня на аб'яднаным экстраным пасяджэнні членаў калегі Белнацкама, прадстаўнікоў Цэнтральнага бюро Беларускіх камуністычных секцый і камітэта Маскоўскай беларускай секцыі РКП(б) Зм.Жылуновіч паведаміў аб наспелай неабходнасці абвяшчэння Беларусі як самастойнай Савецкай рэспублікі. Там жа папярэдне аблімкуючы аўтографом і пісцімі отдала па распоряжэні прызначаным замесцем Віктара Балбека.

27 снежня 1918 г. Народны камісарыят па справах нацыянальнасця РСФСР прымае дырэктыву "Аб практичных мерапрыемствах утворэння БССР", дзе гаворыцца аб стварэнні ўрада БССР у складзе старшыні і 15 членаў [5, с. 204]. Аднак цягам часу колькасны састаў членаў ўрада змяняўся і ў выніку склаў 19 чалавек. Адзначым, што для Аблывкамзаха рашэнне аб стварэнні Беларускай ССР было даволі нечаканым, таму што большасць яго членаў актыўна выступала супраць самастойнай рэспублікі на тэрыторыі Беларусі, абы чым яны

Старшынёй Часовага рабоча-сялянскага ўрада Беларусі быў зацверджаны Зміцер Хведараўіч Жылуновіч. Наркамам замежных спраў стаў У.С.Фальскі, нацыянальных спраў — Ф.Г.Шантыр, асветы — А.Р.Чарвякоў, ваенных спраў — А.Ф.Мяснікоў, старшынёй Сайнаргаса — Р.В.Пікель, фінансаў — І.І.Рэйнгольд, харчавання — М.І.Калмановіч, земляробства — А.А.Андрэў, унутраных спраў — С.В.Іваноў, працы — Я.Л.Дыла, сацыяльнага забеспечэння — Д.С.Чарнушэвіч, аховы здароўя — І.І.Пузыроў, пошт

і тэлеграфаў — К.Ф.Розенталь, шляхоў зносін — І.П.Савіцкі, юстыцыі — А.І.Квачанюк, дзяржаўнага кантролю — С.І.Берсан, старшынёй надзвычайнай камісіі — В.І.Яркін, старшынёй калегі па спраўах ваенапалонных — Р.П.Найдзенкаў. Кіраўніком спраў урада быў прызначаны В.Г.Кнорын, сакратарамі — А.М.Антанікоўскі і Г.Д.Антонаў. На пасяджэнні ўрада быў абраны Прэзідыум у складзе трох чалавек: З.Ф.Жылуновіча (старшыня), А.Ф.Мяснікова, М.І.Калмановіча [3, с. 159—160].

неаднойчы заяўлялі кіраўніцтву РСФСР [2, с. 267]. Тым не менш, падпрадкоўваючыся партыйнай дысцыпліне, яны пачалі практычную рэалізацыю рашэння ЦК РКП(б).

Менавіта па яго ўказанні 30 снежня 1918 г. у Смаленску (куды выехала ў сувязі з акупацияй Мінска беларускае савецкае кіраўніцтва) склікаецца VI Паўночна-Заходняя абласная партыйная канферэнцыя РКП(б), на якой прысутнічала 173 дэлегаты з вырашальнym голосам і 30 — з дарадчым. Яны прадстаўлялі 17 тыс. членоў партыі большавікоў. Пяць дэлегатаў, Зм.Жылуновіч і інш., прадстаўлялі беларускія камуністычныя секцыі [3, с. 134]. Канферэнцыя аб'явіла сябе I з'ездам Камуністычнай партыі (большавікоў) Беларускай Савецкай Рэспублікі. Разам з вырашэннем партыйных пытанняў, на што з'езд меў паўнамоцтвы, у тым ліку абранне кіраўнічага органа — Цэнтральная бюро КП(б)Б у складзе 15 членоў, куды трапілі толькі дзве асобы ад беларускіх камуністычных секций — Зм.Жылуновіч і І.Лагун, ён пачынае вырашаць і дзяржаўна-прававыя пытанні [2, с. 267—268].

З'езд прымае рэзалюцыю аб абвяшчэнні БССР і пастанову аб межах рэспублікі. У апошнім дакуменце гаворыцца, што асноўным ядром Беларускай рэспублікі лічацца Мінская, Смаленская, Магілёўская, Віцебская і Гродзенская губерні з прылеглымі да іх тэрыторыямі суседніх губерняў, населеных пераважна беларусамі — шэрагам паветаў Ковенскай, Віленскай, Сувалкайскай і Чарнігаўскай губерняў [5, с. 206]. Насельніцтва абвешчанае тэрыторыі БССР складала больш за 15 млн чалавек. Акцэнтуем на гэтым увагу, бо рэспубліка была абвешчана ў межах пераважнай большасці пражывання беларускага насельніцтва. У пастанове аб межах Беларускай Савецкай Рэспублікі гаварылася таксама аб новым адміністрацыйна-тэрытарыяльным падзеле. Тэрыторыя абвешчанай рэспублікі падзялялася на 7 раёнаў (Мінскі, Смаленскі, Віцебскі, Магілёўскі, Гомельскі, Гродзенскі, Баранавіцкі) і 54 падраёны [5, с. 206—207]. Аднак практычныя мерапрыемствы адносна новага адміністрацыйна-тэрытарыяльнага падзелу праведзены не былі, бо ў лютым 1919 г. на падставе новага рашэння РКП(б) Беларуская ССР на некаторы час спыніла існаванне.

У адпаведнасці з рашэннем ЦК РКП(б) і Наркамнаца ў канцы снежня 1918 г. ствараецца першы савецкі ўрад БССР, у склад якога ўвайшлі ў асноўным прадстаўнікі ад Аблвыкамзаха і Паўночна-Заходняга аблкама (12 чалавек, па некаторых звестках — спачатку 9 чалавек), а таксама ад беларускіх секций РКП(б) і Белнацкама (7 чалавек) [7, с. 63—65].

Юрыдычнае замацаванне беларускай дзяржаўнасці

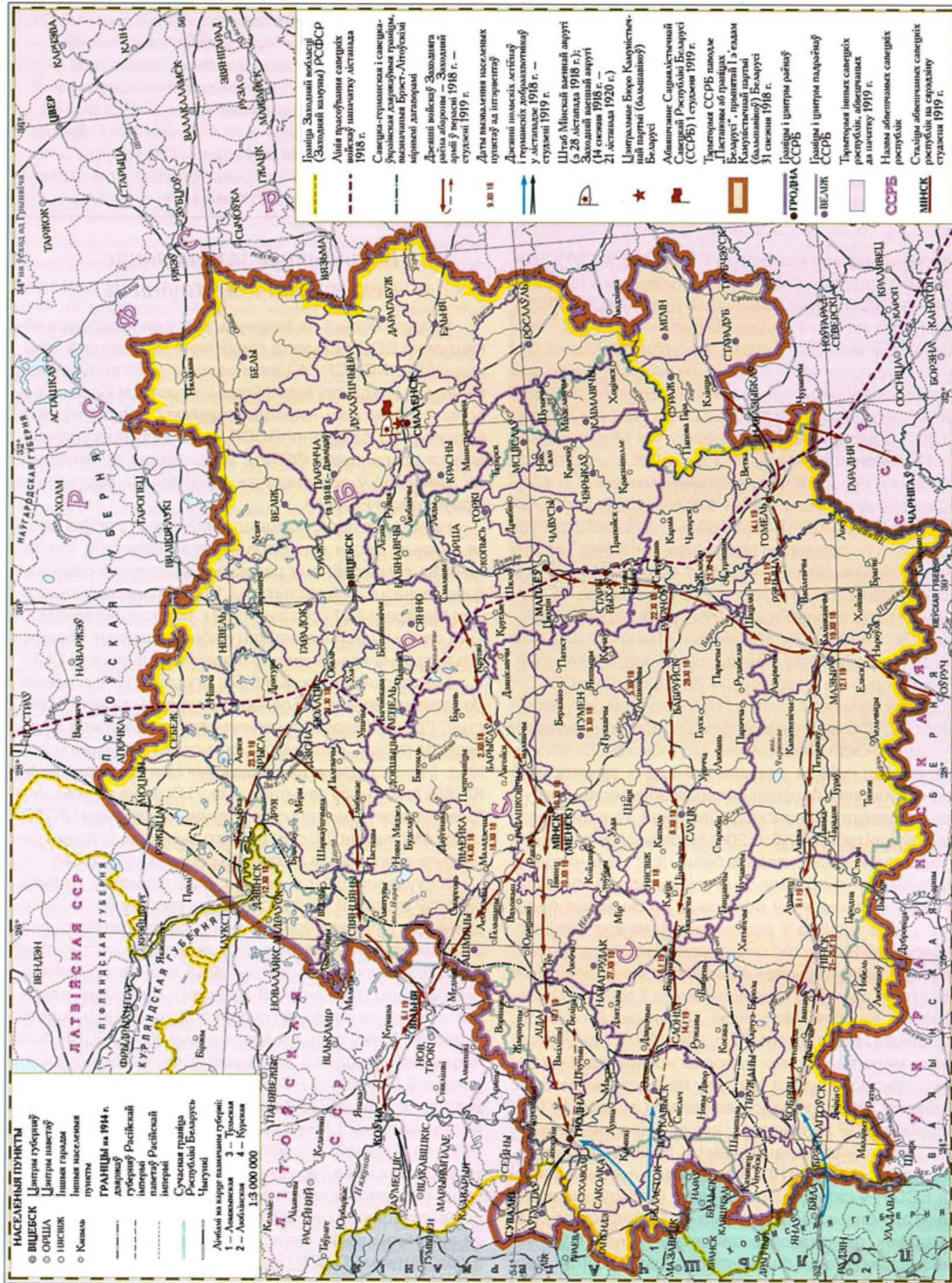
Увогуле нельга не звярнуць увагу на працэдуру абвяшчэння БССР з пункта гледжання тагачаснага заканадаўства РСФСР. Адзначым, што з устанаўленнем савецкай улады органамі ўлады з'яўляліся Саветы рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў. Але рашэнне аб стварэнні БССР было прынята партыйнай канферэнцыяй РКП(б), а далейшая арганізацыя яе дзейнасці ў асноўным ажыццяўлялася партыйным кіраўніцтвам РСФСР.

Неабходна падкрэсліць, што Маніфест з'явіўся вельмі важным актам канстытуцыйнага характару, паклаў пачатак самастойнаму развіццю беларускай савецкай дзяржаўнасці. У Канстытуцыі 1927 г. падкрэслівалася, што Маніфест ад 1 студзеня 1919 г. мае юрыдычную моц. Тым самым, несумненна, дату абародавання Маніфеста патрэбна лічыць днём утварэння Беларускай ССР.

Цэнтральнае бюро КП(б)Б 2 студзеня 1919 г. прыняло рашэнне аб выданні беларускім урадам газеты "Ізвестія" ("Весткі Часовага рабоча-сялянскага ўрада Беларусі") на рускай, беларускай, польскай і літоўскай мовах [9, с. 51]. З студзеня на пасяджэнні Цэнтральнага бюро КП(б)Б А.Мяснікоў зачытаў запіску І.Сталіна аб tym, што "белорусское правительство получает директивы ЦК РКБ через Мясникова" [9, с. 51], з чаго вынікала, што, як і раней, усе дзяржаўныя пытанні вырашаліся ў РСФСР.

5 студзеня 1919 г. першы ўрад пераехаў у Мінск, які стаў сталіцай новай савецкай рэспублікі. З 7 студзеня па 1 лютага ўрадам было разгледжана больш за 60 пытанняў, якія тычыліся ліквідацыі наступстваў германскай акупациі, арганізацыі харчовай і банкаўскай справы, сацыяльнай дапамогі, школьнай адукацыі, стварэння следчых і судовых органаў і інш. Адзначым, што ў ліку першых дзяржаўных актаў БССР былі пастановы ўрада аб дзейнасці ў пераходны перыяд дэкрэтаў і пастанов РСФСР (10 студзеня 1919 г.); пераходзе ўлады ў БССР да часовага ўрада і скасаванні Аблвыкамзаха і Мінскага губрэўкама (19 студзеня 1919 г.). Пазней прымаліся дэкрэты аб фактах матэрыяльных і культурных страт Беларусі ў перыяд акупацыі германскімі войскамі (27 студзеня 1919 г.), аб нацыяналізацыі аптэк (29 студзеня) і інш. Праводзіліся арганізацыйныя мерапрыемствы, вяліся перамовы з кіраўніцтвам РСФСР (Зм.Хв.Жылуновіча з Я.М.Свярдловым, І.І.Рэйнгольда з У.І.Леніным) па пытаннях статусу

ДЗЯРЖАВА І ПРАВА

Утварэнне ССРБ. Ваенныя падзеі ў лістападзе 1918 — пачатку 1919 г. Крыніца: Вялікі гістарычны атлас Беларусі. Т. 4. Мінск: Белкартаграфія, 2018. С. 20.

і пераходу да палітыкі харчразвёрсткі галоўнай проблемай для савецкай улады стала харчовая. Нягледзячы на тое, што з такім рашэннем не пагадзілася большасць членаў урада БССР, яно было вынесена на Усебеларускі з'езд Саветаў.

З'езд адбыўся 2—3 лютага 1919 г. у Мінску. На ім прысутнічала 230 дэлегатаў ад Мінскай, Гродзенскай, Магілёўскай, Віленскай, Смаленскай губерняў. Не было толькі прадстаўнікоў ад Віцебскай губерні. У павестку дня былі ўключаны пытанні: аб бягучым моманце; аб адносінах да іншых савецкіх рэспублік; прыняцце Канстытуцыі БССР; аб зямельнай палітыцы; выбары ЦВК БССР і інш. Старшыня УЦВК РСФСР Я.М.Свярдлоў зачытаў прынятую 31 студзеня 1919 г. пастанову Прэзідыума УЦВК РСФСР “Аб прызнанні незалежнасці Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі” [6, с. 118]. Такім чынам, адбылося першае міжнароднае прызнанне Беларускай ССР.

На з'ездзе быў прыняты шэраг дакументаў канстытуцыйнага характару, у тым ліку Зварот да ўсіх народаў і іх урадаў з просьбай аб прызнанні Беларускай ССР і наладжванні з ёй непасрэдных дыпламатычных зносін. Примаюцца таксама дзве дэкларацыі, у першай гаварылася аб неабходнасці ўстанаўлення “цесных эканамічных і палітычных сувязяў са сваім старэйшым братам — Расійскай Савецкай Рэспублікай...” [8, с. 186]. У другой дэкларацыі на падставе папярэдняга рашэння ЦК РКП(б) гаварылася аб неабходнасці аўяндання БССР з Літоўскай ССР у адзіную дзяржаву.

Прыняцце першай Канстытуцыі БССР

З лютага 1919 г. з'езд Саветаў БССР прыняў першую Канстытуцыю Беларускай Савецкай Рэспублікі, якая канчаткова замацавала стварэнне новай савецкай рэспублікі і яе новую назыву — Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Беларус (скарочана — ССРБ) [8, с. 237—238]. У Канстытуцыі рэгламентаваліся савецкая форма ўлады, асноўныя прынцыпы сацыялістычнага ладу, у тым ліку дыктатура пралетарыяту і інш. Узорам для яе стала Канстытуцыя РСФСР 1918 г., палажэнні якой у вельмі скарочаным выглядзе былі паўтораны ў беларускай Канстытуцыі.

Першую частку Канстытуцыі БССР 1919 г. складала ленінская Дэкларацыя правоў працоўнага і эксплуатуемага народа — своеасаблівая прэамбула, у якой абавяшчаліся адмена прыватнай уласнасці на зямлю і нацыяналізацыя сельскагаспадарчых прадпрыемстваў, замацаванне дзяржаўнай уласнасці на лясы, нетры, увядзенне ўсеагульнай працоўнай павіннасці, стварэнне сацыялістычнай Чырвонай арміі рабочых і сялян і інш.

Другая — асноўная частка Канстытуцыі — мела трох невялікія раздзелы: “Агульныя палажэнні”, “Канструкцыя савецкай улады”, “Пра герб і сцяг”. У першым раздзеле гаварылася аб асноўнай задачы савецкай дзяржавы на пераходны перыяд — “усталяванні дыктатуры гарадскога і сельскага пралетарыяту і найбяднейшага сялянства ў выглядзе магутнай Савецкай улады, у мэтах поўнага падаўлення буржуазіі, зniшчэння эксплуатацыі чалавека чалавекам і ўсталявання сацыялізму, пры якім не будзе ні падзелу на класы, ні дзяржаўнай улады” (арт. 4). Гэтае палажэнне, перанесенае з Канстытуцыі РСФСР 1918 г., сведчыла аб класавай арганізацыі беларускай савецкай дзяржаўнасці. Таксама абавяшчалася, што ўлада ў ССРБ належыць усіму працоўнаму насельніцтву рэспублікі, аб'яднаному ў гарадскіх і сельскіх Саветах, а органам вярхоўнай улады з'яўляецца з'езд Саветаў Беларусі, а ў перапынках паміж з'ездамі — Цэнтральны Выканаўчы Камітэт.

Сцяг
ССРБ
(1919—
1927 гг.).

Герб
ССРБ
(1919—
1927 гг.).

Канстытуцыя замацавала права і абавязкі грамадзян рэспублікі. У асноўным абавяшчаліся толькі палітычныя свабоды: свабода слова і друку, свабода сходаў, мітынгаў, шэсцяў, а таксама свабода сумлення. Пры гэтым, як было адзначана ў арт. 16, “кіруючыся інтэрэсамі працоўнага класа ў цэлым, ССРБ пазбаўляе некаторых асоб і асобныя групы правоў, якія выкарыстоўваюцца імі на шкоду інтэрэсам сацыялістычнай рэвалюцыі”. Таксама гаварылася аб абавязках грамадзян. Так, рэгламентаваўся ўсеагульны воінскі абавязак, аднак са зброяй у руках мелі права абараняць рэвалюцыю толькі працоўныя, а на “непрацоўныя элементы” ўскладалася адпраўленне іншых вайсковых абавязкаў. Таксама Канстытуцыя аўявіла працу абавязкам усіх грамадзян рэспублікі і прынцып “хто не працуе, той не харчуецца” (арт. 12).

Другі канстытуцыйны раздзел “Канструкцыя савецкай улады” быў прысвечаны замацаванню сістэмы органаў улады. Неабходна адзначыць, што Канстытуцыя прапісвала толькі вышэйшыя органы ўлады: з'езд Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў Беларусі, Цэнтральны Выканаўчы Камітэт (ЦВК), а таксама Малы і Вялікі Прэзідыумы ЦВК. Пры гэтым замацаванне прававога статусу гэтих органаў было недакладным, асабліва гэта тычылася Вялікага Прэзідыума. Вышэйшим органам улады ў Беларускай ССР

аб'яўляўся з'езд Саветаў Беларусі, а ў перапынках паміж з'ездамі — ЦВК. Апошні ствараў Малы і Вялікі Прэзідымумы ЦВК. Вялікаму Прэзідымуму ЦВК належала "агульнае кіраванне справамі ССРБ", з чаго вынікала, што гэты орган здзяйсняў функцыі ўрада Беларускай ССР, аднак яго склад і кампетэнцыя ў Канстытуцыі не ўдачліваўся.

Сістэма мясцовых органаў улады ў першай Канстытуцыі БССР не знайшла свайго юрыдычнага замацавання. Заканадаўца, абвясціўшы ў першым раздзеле Канстытуцыі, што ўся ўлада ў ССРБ належыць гарадскім і сельскім Саветам, больш пра мясцовыя органы ўлады не згадваў. Па-за ўвагай засталіся таксама пытанні адміністрацыйна-тэрытарыяльнага падзелу рэспублікі і выбарчага права, не быў замацаваны парадак ажыццяўлення выбараў у органы савецкай улады, нічога не гаварылася аб бюджэце і фінансах рэспублікі.

Апошні раздзел Канстытуцыі, які складаўся з двух артыкулаў, утрымліваў апісанне герба і сцяга ССРБ. Герб уяўляў сабой выяву на чырвоным фоне ў праменях сонца залатых сярпа і молата, змешчаных крыж-накрыж дзяржальнамі ўніз, якія былі абкружаны вянком з калоссяў з надпісамі: "ССРБ" і "Пролетары ўсіх краін, яднайцеся!". Сцяг ССРБ складаўся з палотнішча чырвона-га (пунсовага) колеру, у левым верхнім вугле якога было скарочана змешчана златымі літарамі — ССРБ. Такім чынам, Канстытуцыя замацавала новую, дакладную назву рэспублікі, якая фактычна выкарыстоўвалася да ўтварэння СССР.

Нельга дакладна сказаць, з якіх прычын атрымаўся такі кароткі тэкст Канстытуцыі. Мяркую, што на гэта магло паўпльваць прынятае РСФСР рашэнне аб стварэнні Літоўска-Беларускай ССР. У сувязі з гэтым пазначым даволі цікавы факт: у адзін дзень I з'ездам Саветаў БССР прымаецца рашэнне аб стварэнні Літоўска-Беларускай ССР і Канстытуцыяя БССР. Задаем пытанне: навошта тады Канстытуцыя, калі не будзе існаваць БССР? Магчыма, не зусім зразумелы парадак абвяшчэння БССР прымусіў замацаваць утварэнне рэспублікі канстытуцыйным парадкам, а потым ужо абыяднаць яе з Літоўскай ССР. Таму многія палажэнні, у тым ліку адносна структуры і кампетэнцыі ўрада, былі непатрэбныя.

Першая Канстытуцыя БССР была ў большасці палітычным, а не прававым дакументам. Асноўнае дзяржаўна-прававое значэнне яе прыняцця палягала ў замацаванні на ўзроўні найвышэйшага заканадаўчага акта дзяржавы.

Советская Белоруссия.

КОНСТИТУЦИЯ С С. Р. Б.

Ста Советом Белоруссии спиравься на директивы ССРБ, постановлениями созыва Центральных органов Советской власти ССРБ, построение и следующему порядку.

Созыв Советов Белоруссии.

Созыв Советов Белоруссии является высшим органом власти в Республике.

Созыв Советов Белоруссии составляется из представителей городских Советов по расчёту 1 депутата от 2-х тысячнадцати и от полусотни жителей городов, по расчёту 1 депутата на 10.000 жителей. Созыв Советов Белоруссии называется Ц. И. К. Б., до тех пор пока она или же трёхбюджетного Совета не назовётся именем «Члены Совета».

Приложение: Городы, не имеющие Советов или где не технически обстоятельства позволяют точно учтить число избирателей, избираются как из Членов, т. е. 1 депутат на 10.000 жителей. Созыв Советов Белоруссии называется Ц. И. К. Б. до тех пор пока она или же трёхбюджетного Совета не назовётся именем «Члены Совета».

Созыв Советов Белоруссии выбирается Ц. И. Комитетом Советов Белоруссии, который в первом заседании Ц. С. Р. Б. является высшей властью Республики.

Ц. И. К. Комитет Советов Белоруссии избирается через Созыв Советов Белоруссии.

Ц. И. К. Комитет Советов Белоруссии избирается в составе 60 членов.

Центральный Исполнительный Комитет Белоруссии.

Ц. И. К. В. в первом заседании Созыва Ц. С. Р. Б. является высшим законодательным, распорядительным и контролерским органом на территории С. С. Р. Б.

Ц. И. К. В. даёт общее направление деятельности Раб. Курса, прантизации и всех органов Советской власти и стране, обсуждает и согласует работу по законодательству и управлению и наблюдает за пропагандой в ходе Собр. Конституции, постановлений Всерос. Съезда Советов, Созыва Советов Белоруссии в восстановлении Центральной власти.

Ц. И. К. В. способствует Президиуму Ц. И. К. В. для разработки на очередные заседания (сессии) Президиума высшие сессии, способствует по мере надобности по почину Президиума Ц. И. К. В. Созицарии или по требование единогласия Ц. И. К. В.

Из 60 членов Ц. И. К. В. часть работает постоянно в центре, в остальные времена Республики.

Ц. И. К. В. образует Совет Народовых Комиссаров и Народных Комиссариатов (отделы) для руководства отдельными отраслями Управления.

Ц. И. К. В. называет свою Президиум, в котором в первых между заседаниями сессий переходят функции вправы Ц. И. К. В., по все большей важности общекоммунистических вопросов вспомогается на утверждение сессии ЦИК.

Президиум Ц. И. К. В.

Президиум Ц. И. К. В. собирается в заседаниях сессии Ц. И. К. В. в составе председателя и 4 членов.

Президиум ЦИК одновременно председатель Созыва.

Президиум Ц. И. К. В. Белоруссии подготавливает материалы для заседания, пишет проекты постановлений и документов на рассмотрение Ц. И. К. В. находящихся на высоком политическом уровне заседаний, делает сноски от имени Ц. И. К. В., называет руководителей центров по направлению и инструктирует ими работы, как в центре, так и за местах, рассматривает деятельность о насто-

яниях и разрешает другие вопросы в порядке уполномочия.

Между заседаниями Ц. И. К. В. Президиум Ц. И. К. В. замывает отдельных Нар. Комиссаров по представлению Секретаря.

Совет Народных Комиссаров.

Совету Нар. Комиссаров принадлежат: обложение управления делами С. С. Р. Б.

Для осуществления этой задачи Секретариат имеет право, распоряжаться, координировать и вообще применять все меры, необходимые для привлечения и быстрого решения государственной жизни. Все постановления Секретариата, имеющие юридическое значение, вспомогают на Утверждение Ц. И. К. В., который вправе привлечь юридическое значение Секретариата. Межправительство, требующее немедленного прояснения, могут быть ознакомлены Секретариатом непосредственно.

Члены Секретариата стоят во главе отдельных Комиссариатов.

Утверждаются следующие Народные комиссариаты: 1) по внутренним делам, 2) по иностранным делам, 3) внутренней обр. 4) юстиции, 5) труда, 6) сель. хозяйства, 7) народ. промышленности, 8) финансов; 9) Сол. мин., 10), 11) землемера, 11) народной связи, 12) здравоохранения, 13) раб. крест, 14) продовольствия, 15) Чрезвычайн. ком. Всех.

В отдельных губерниях создаются Народные и отдельные, а также по всем отдельным вопросам и со строительством в С. С. Р. Б., Созыв Советов назначает руководствоваться Конституцией и постановлениями 7-го Всерос. Съезда Советов.

Задание о Президиуме ЦИК Советов Белоруссии.

(В дополнение к Конституции ССРБ Советской Республики Белоруссии).

1. Президиум ЦИК избирается на заседании сессии ЦИК в составе Председателя, Секретаря и пяти членов.

2. Председатель ЦИК одновременно является Председателем Совета Народовых Комиссаров.

3. К Президиуму ЦИК между заседаниями сессий переносится вся функция и права ЦИК.

4. Президиум ЦИК руководит заседаниями сессий ЦИК, подготавливает свою работу к началу Советов и сессии ЦИК, причем все необходимое для них материалов публикуются за две недели до сессии и за неделю до сессии и наблюдают за исполнением постановлений сессии и сессии ЦИК.

5. Ведет симметричный сессии ЦИК.

6. Является руководителем централизованной своей работы, как в «штабе», так и на местах.

7. Рассматривает воззрения о помиловании.

8. Назначает отдельных Народных Комиссаров по представлению Совета Народовых Комиссаров.

9. Вступает в конфликты, наставляющие или вынуждающие местные Народные Комиссариаты организовать свою сторону и местные исполнительные органы с другой стороны разрешаются Президиумом ЦИК.

10. Президиум ЦИК имеет свой «секретариат».

11. Заседания Президиума ЦИК созываются Секретариатом один раз в неделю в установленный день. Экстренные заседания созываются председателем в часах созыва дня заседания Президиума.

12. Помощь заседанию Президиума ЦИК осуществляется Секретариатом.

13. Утверждение, являющее зачистки вопросов на обсуждение Президиума ЦИК созывается в письменной форме на три дня или до заседания секретаря

жайнаага і нацыянальнага самавызначэння Беларусі як савецкай сацыялістычнай дзяржавы. Характэрнай рысай Канстытуцыі была дэкларатывнасць і няпэўнасць у рэгуляванні шэрагу пытанняў грамадска-палітычнага жыцця. Яна недакладна вызначала прававыя асновы пабудовы сістэмы вышэйшых савецкіх органаў улады і абышла некаторыя іншыя пытанні. Рэгулюванне гэтых сфер дзяржаўнага і грамадскага жыцця было адкладзена на больш позні перыяд, і можна меркаваць, што яны заставаліся ў кампетэнцыі РСФСР.

Фактычна прыняццем Канстытуцыі 1919 г. скончыўся да-
волі складаны этап стварэння Беларускай ССР. Пры гэтым,
нягледзячы на ўсе яе недахопы, першая Канстытуцыя ме-
ла важнае значэнне, бо яна не толькі заканадаўча замацава-
ла стварэнне беларускай савецкай дзяржавы, але і самае га-
лоўнае — надала легітымнасць факту абвяшчэння БССР 1 студ-
дзеня 1919 г. У кантэксце разгляду пытання ўтварэння БССР
неабходна звярнуць увагу яшчэ на такі гістарычны этап, як паўтор-
нае абвяшчэнне БССР — у 1920 г. Створаная ў лютым 1919 г.
Літоўска-Беларуская ССР фактычна спыніла існаванне ўжо

весенню 1919 г., таму што ў гэты час урад РСФСР уступіў у непасрэдныя зносіны з буржуазным літоўскім урадам. 11 верасня 1919 г. кіраўніцтва РСФСР прапанавала ўраду Літвы ўдзел у перамовах аб падрыхтоўцы і падпісанні мірнага дагавору. Пазней паміж дзвюма дзяржавамі быў заключаны шэраг дамоваў, у тым ліку ў лістападзе 1919 г. аб абмене закладнікамі. Тым самым дэ-факта РСФСР признала існаванне незалежнай Літоўскай дзяржавы. Юрдычнае прызнанне адбылося ў сувязі з падпісаннем 12 ліпеня 1920 г. мірнага дагавору паміж Літвой і РСФСР [2, с. 274].

Пасля вызвалення ад польскай акупацыі тэрыторыі Мінскай губерні вышэйшым органам улады ў Беларусі з'яўляўся Мінскі губернскі Ваенна-рэвалюцыйны камітэт. 11 ліпеня 1920 г. Мінск быў вызвалены ад акупантаў, і па прапанове камуністай-беларусаў (А.Р. Чарвякоў, Зм.Хв. Жылуновіча, Д.С. Чарнушэвіча і інш.) было прынята раашэнне выступіць з дэкларацыяй аб аднаўленні Беларускай ССР.

31 ліпеня 1920 г. на сумесным пасяджэнні Мінскага губернскага Ваенна-рэвалюцыйнага камітэта, ЦК КП(б) Літвы і Беларусі, прадстаўнікоў Беларускай камуністычнай арганізацыі, ЦК Бунда, Цэнтральнага бюро прафесійных саюзаў г. Мінска і Мінскай губерні была прынята Дэкларацыя аб абвяшчэнні незалежнасці Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусі [5, с. 223—225]. Яе змест аднаўляў палажэнні, выкладзеныя 1 студзеня 1919 г. Маніфестам Часовага рабоча-сялянскага ўрада Беларусі, адмяняў пастановы акупацыйных улад, абвяшчалася, што БССР будзе прытрымлівацца прынцыпаў дыктатуры пралетарыяту, агульных інтарэсаў усіх савецкіх рэспублік і “выкарыстання ўсяго волыту *Савецкай Расіі*” [5, с. 224]. Дэкларацыя абыявіла па-за законам Раду БНР і да склікання з’езда Саветаў перадала ўладу Ваенна-рэвалюцыйнаму камітэту Беларусі (Мінскі губернскі Ваенна-рэвалюцыйны камітэт быў пераўтвораны ў ВРК ССРБ).

У дачыненні да тэрыторыі ўзноўленай рэспублікі ў Дэкларацыі падкрэслівалася, што заходняя мяжа ССРБ вызначаецца “па этнографічнай мяжы паміж Беларуссю і прымыкаючымі да яе буржуазнымі дзяржавамі”, а мяжа з РСФСР і Украінай “вызначаецца свободным выяўленнем волі беларускага народа на павятовых і губернскіх з’ездах Саветаў у поўнай адпаведнасці з урадам РСФСР і УССР” [5, с. 224]. Тым самым рабілася заява, што тэрыторыя Беларускай ССР по-тym павінна яшчэ ўдакладняцца. Аднак, нягледзячы на рэальную магчымасць аднавіць БССР у тых межах, якія былі вызначаны I з’ездам КП(б)Б, рэспубліка была паўторна абвешчана фактычна толькі ў межах Мінскай губерні і прэтэндаваць на рэальны сувэрэнітэт у рамках этнічнай тэрыторыі не мела магчымасці. Прадстаўнік партыі беларускіх эсэраў А. Трафімаў адмовіўся падпісаць Дэкларацыю па тых прычынах, што ў ёй не былі зафіксаваныя патрабаванні аб уключэнні ў склад БССР Віцебскай, Магілёўскай і Смаленскай губерні, стварэнні самастойнага беларускага войска, абвяшчэнні беларускай мовы дзяржаўнай [2, с. 275].

Звернем увагу на яшчэ адно важнае канстытуцыйнае палажэнне Дэкларацыі ад 31 ліпеня 1920 г. У ёй рэгламентавалася раўнапраёе чатырох моў — беларускай, рускай, польскай і яўрэйскай у “зносінах з дзяржавнымі установамі і ў арганізацыях і установах народнай адукацыі і сацыялістычнай культуры”. Увогуле Дэкларацыя стала другім па важнасці, пасля Маніфеста ад 1 студзеня 1919 г., дакументам канстытуцыйнага характару, якім на тэрыторыі Беларусі была ўзноўлена савецкая ўлада і беларуская савецкая дзяржаўнасць.

Такім чынам, Беларуская ССР абвяшчалася двойчы: Маніфестам ад 1 студзеня 1919 г. і пасля распаду Літоўска-Беларускай ССР — 31 ліпеня 1920 г. Адзначым, што некалькі пазней II з’езд Саветаў БССР, які адбыўся 13—17 снежня 1920 г., прыняў дапаўненні ў Канстытуцыю 1919 г., якія і сталі апошнім этапам канстытуцыйнага замацавання ўтварэння Беларускай ССР.

Працэс падэтапнага станаўлення Беларускай савецкай дзяржаўнасці, які адбываўся на працягу 1918—1920 гг., пад час Першай сусветнай і Грамадзянскай войнаў, быў цяжкім, даволі драматычным і насычаным важнымі гістарычнымі падзеямі, што знайшло адлюстраванне і нарматыўнае замацаванне ў заканадаўстве БССР.

1. Доўнар, Т. І. Да праблемы ўтварэння беларускай савецкай дзяржаўнасці / Т. І. Доўнар // Право и демократия : сб. научн. трудов Бел. гос. ун-та, редкол. : В. Н. Бибило и др. — Минск : Право и экономика, 1998. — Вып. 9.

2. Доўнар, Т. І. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі : падручнік / Т. І. Доўнар. — 3-е выд., стэр. — Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2023. — 432 с.

3. Круталевіч, В. А. Рождение Белорусской Советской Республики. Провозглашение республики. Развертывание национально-государственного строительства (Ноябрь 1918—февраль 1919 г.) / В. А. Круталевіч ; под ред. А. Ф. Хацкевича, И. А. Юхі. — Минск : Наука и техника, 1979. — 336 с.

4. Борьба за Советскую власть в Белоруссии, 1918—1920 гг. Т. 1 : Февраль 1918 — февраль 1919 г. / Сост. Э. Л. Козловская [и др.]. — Минск, 1968. — 600 с.

5. Вішнеўскі, А. Ф. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў документах і матэрыялах (Са старых часоў да нашых дзён) : вучэб. дапам. / А. Ф. Вішнеўскі, Я. А. Юхі ; пад агул. рэд. праф. А. Ф. Вішнеўскага. — 2-е выд., дап. — Мінск : Акадэмія МУС Рэспублікі Беларусь, 2003. — 320 с.

6. Образование СССР : сборник документов 1917—1922 гг. / Под ред. Э. Б. Генкиной. — М., 1948. — 318 с.

7. Юхі, Я. А. Беларускія ўрады 1918—1921 гг. і іх паўнамоцтвы / Я. Юхі // Беларускі гістарычны часопіс. — 1993. — № 4. — С. 63—68.

8. История Советской Конституции: (в документах). 1917—1956 / Предисловие и общ. ред. С. С. Студеничина. — М. : Госиздат, 1957. — 1046 с.

9. 1 января 1919: Временное рабоче-крестьянское советское правительство Белоруссии : док. и материалы / сост. В. Д. Селеменев (рук.) [и др.] ; науч. ред. М. Ф. Шумейко. — Минск : Лимарис, 2005. — 302 с.

Паступіў у рэдакцыю 05.12.2023.